

A tizenötödik nyár

Bárhonnan számítjuk a szegedi dómszínház történetét, *Voinovich Géza* 1931-ben színre vitt passiójátékától, két évvel későbből, vagy az 1959-es fölújítástól, annyi bizonyos, valahányszor itt megfűjták a fanfárok, a kritika kiásta a harci bárdot. Rendre ugyanazt. Eminens szaktekintély, *Hevesi Sándor* kezdte még a 30-as évek legelején: *Hont Ferenc* buzgó érveinek dacára elképzelhetetlennek tartotta itt *Madách Tragédiáját*. S míg jómaga megrendezte a *Magyar Passiót*, alig később mégis bemutatták *Az ember tragédiáját*, hogy aztán jó fél évtizedig le se vegyék a műsorról. A háború előtti évekhez képest színesebbé, gazdagabbá vált program éppen a műfajok változatosságával, a választott darabok körének kiszélesítésével kínált tálcát az ellenkezésnek: azóta szakadatlanul vitatják, mi való a térre és mi nem. Már-már úgy tűnt, kritikuskaink egész nemzedéke fáradt el az önisméltésben, míg-nem újak és újabbak jöttek el, s fedezték föl, ki tudja hányadszor, a való vagy nem-való dilemmájában — *Kolumbusz tojását*. Most, hogy a fesztiválhónap rendkívüli érdeklődés közepette zajlott le, s az elmúlt másfél évtized úgy 250 előadását 1 millió 200 ezren látták, az adatok tisztelete megéri ezt a misét: mi való hát a térre, és mi nem.

Éppen ez a nyárévad biztat, ideje fölszedni egy szemléletbeli vakvágányt. Nem a szegedi Dóm tér, hanem a darabok döntik el mindenekelőtt az előadások sorsát. Egy-egy mű idevalóságának megítélésében ugyanis előszeretettel mellőzik magát az előadást, azokat a lényeges elemeket, melyeket hozzáad az alkotáshoz, s amely minden színházban ugyanígy történik, ám amelyről sajátos-furcsa módon a szegedi környezetben sokan hajlamosak megfeledkezni. Ha lehet néhány deszkán színházat játszani, bizonyára lehet kétszázon is, ha az atellána színpada római lebujsokban, a farce-é a középkori csapszékben, a moralitásé templom előtt lehetett, miért ne a dráma vagy az opera színpada ugyancsak a templom előtt. A szegedi előadások kimenetele inkább függ a választott daraboktól, mint a tér objektív adottságaitól, de a választott daraboknál is hatványozottabban azoktól a rendezői-tervezői koncepcióktól, melyek a műveket végül is alkalmassá teszik a dómszínpadra. Tapasztalataink szerint tudniillik a dóm annyi hűvös, nem túl gyengéd megjegyzést túlélt tornyai, egész homlokzata csak azokat zavarja előadás közben, akik ritkán látják, s az előadások nyugodtabb perceiben inkább azzal vannak lefoglalva, semmint a színpadon törtétekkel; a játékok gyakoribb vendégei akár el is felejtetik a tornyok jelenlétét, annyira megszokták. Következésképp alig vagy kevésbé tűnik fel, ha időlegesen — akár véglegesen — kiiktatják. A rendezők természetesen nem szívesen választják ezt a lehetőséget. Inkább rokon jegyeket keresnek (méretekben, színhatásokban, díszletekben) a darabok és a tér között. Sőt akad példa, hogy a dóm homlokzatát a maga „naturális” közvetlenségében is felvállalják — ne menjünk messzire, a Belgrádi Opera két bemutatója tette idén. Egyszersmind tanulságát adva, futó ismeretség, rövid terepszemle is elég lehet annak megértéséhez, mit jelent, hogyan lehet és kell a szegedi dómszínpadon játszani. Az idei évad legfőbb haszna a játéklehetőségek eddigi ismeretkörének kiszélesedése.

MÓZES

Nyolc után, hogy az utolsó fanfárokra szűnik a népvándorlás, a cipősarkak halkabban koppannak a deszkapadlón, s a fényfüggöny csendre int — valami varázslat kezdődik. Most, a 15. évad ürügyén többször emlegették ezt a varázslatot hagyománynak, a hagyományt megszokásnak. Lehet egy varázslat megszokott? A Mózes premierje azt súgta: ez a varázslat sohasem lesz teljesen megszokott, képes új és új arcával, természetével, értékeivel kilépni a hagyományok palástjából. Ilyen stílusú szabadteri előadás kevés volt még itt; *Marton Endre* nemcsak kacérkodott a gondolattal, be is bizonyította, lehet akár közzínházat játszani a szabad téren, darabot rendezni a dóm előtt is, a dóm ellenére. Nem ő az egyetlen, kiváltképp azok között nem, akiknek a szükség törvénye a templom eltávolításának ötleteit diktálja a rendezés legfontosabb feltételéül. Azok között viszont valószínűleg egyedüli, akik a szükségből képesek erényt formálni, s egy már kész koncepciót, előadást hajlandóak ismét visszakeresni az eredeti szövegből azért, hogy a szabadteri különleges adottságainak rajzolástanján újratervezzék.

Miként *Keresztúry Dezső* egy sebész érzékeny pengéjével hajtott végre műtétet a dráma testén anélkül, hogy idegrendszerét fölsértette volna — úgy operált meg *Marton Endre* is egy ritka sikerszíriát megért előadást, mely ráadásul egészséges volt. A műtétet számára a szegedi színpad méreteinek, környezetének, a játékbeszéd-mozgás szükséges korrekcióinak és a néhai vendégségnek, a *Budai Nagy Antalnak* tapasztalataiból adódó szempontok konzíliuma javasolta. A templomot le-takarta, mégsem mondhatnánk, hogy egyszerűen csak eltávolította. A vitorlaszerűen kifeszített tüllfüggöny, a rávetített színek szivárványos villodzáisaival úgy absztrahált, hogy a tér egyik elemét, az égboltozatot kölcsönözte, melyre mindenképpen szüksége lehetett az előadásnak, hiszen a cselekmény sivatagban játszódik. A tér másik elemével, a földdel, éppen a méretek miatt, lényegesen könnyebb dolga volt. *Varga Mátyás* stilizált szikláit természetes szélességében övezik a játékerter, amit a középben leeresztett függönyszerű mellszövegek is kettéválasztanak, s amely nemcsak a sötétbe vesző háttér felé, de az orchesterbe leeresztett lépcsősorokkal előre is kiterjed. A sivatag és az égbolt kagylószerűen kinyíló belsejében, a különböző fényhatásokra, bravúrosan lélegzik ez a színpad, s akkor is teljes élményt nyújt, mikor egyetlen szereplőt tart csupán hátán — kiváltképp, ha az *Sinkovits Imre*. Am a kinagyított felület (ahová a dobok, zörejek, sikoltások távolról érkeznek, egy-szersmind a hangok hullámhosszán végtelent sejtetve) a darab másik főszereplőjét öleli igazán magába, a népet; ennek sorsáról szól *Madách* drámája.

Talány, hogy a múlt század hatvanas éveitől történelmünk egyik legkritikusabb évszázada (közte két világháborúval) telt el a Mózes fájdalmas aktualitásának felismerése nélkül. Pedig a Mózes tiszta fejjel nehéz félreérteni. *Madách* a mű születésének évében egy országgyűlési beszédében már a zsidók babiloni fogságához hasonlította a Bach-korszakot, az osztrák öszbirodalom ellen tiltakozva szinte kulcsot kínált a Mózes megértéséhez, hogy az öszövetségi zsidóság történetében jelképesen ismerjen magára annak a kornak magyarsága, melynek sorsa hasonlóképpen válságosra fordult. A darab szabadságdrama, mint a *Tell Vilmos*, a *Don Carlos*, az *Egmont* vagy a szintén zsidó témát feldolgozó *Racine*-mű, az *Atália* — a zsarnokság szenvedélyes gyűlöletével, a szabadság szent óhajtásával. Ezen túl pedig a népből választott vezér és a célokért hol lelkesülő, hol pedig az ínségben meghátráló, bizalmában is folyton bizalmatlan nép konfliktusa. Ha végigkísérjük a darab tragikumát, megrázóan nagy drámai képlet áll előttünk. Az elnyomott zsidóságot leckéztető Mózes megtudja, maga is zsidó, a nép közé érve már cselekszik, saját kezével torolja meg az egyiptomi tisztartó becstelenségét. Visszaút nincs, de a nép még éretlen a szabadságra, pusztába vonul hát Mózes, hogy onnan már kiválasztottként ismét visszatérve feláldozza a családi boldogságot is. Szakadatlan küzdelemben telik élete a hűs fazekekhoz elvágyódó néppel felismerésig, hogy a megfertőzött nemzedéknek el kell pusztulnia a nemzetté váláshoz, s a tiszták, az egyiptomi fogságra már nem emlékezők mehessenek be Kánaánba. A tragikum beteljesülése:

Aron és az örült Mirjam után (nincs félmegoldás!) Mózesnek is meg kell halnia, neki az a nép jutott, melynek tisztelte-sorsa, hogy szolgálásának bűneit szenvedéssel mossa le; az így megtisztult népet már új hős, Jozsué vezeti Jerikó falai közé.

Sinkovits Imre felserdült férfiként lépett színre Mózes alakjában — és munkáját bevégez, elfáradt öregember, mikorra sírba szállt. Az emberöltőnyi hatalmas életutat szemünk láttán járta be egy népvezér fanatizmusával, szenvedélyes hittel, lobogással. Szuggesztív egyénisége önmagában is alkalmas arra, hogy a többiek megméressenek, megítéltessenek az árnyékában. Igazi ellenfele nem a fáraó, hanem a nép szolgálalkúsége, közöttük a hangadó Abiram (*Agárdy Gábor*), aki plasztikus eszközökkel teremtette meg az egyén fenntartásait is. A mózesi út esendőbb vándorát Aron (*Avar István*), eszelős asszonyát *Kohut Magda* állította elénk, míg Józsué szerepében *Sinkó László* az új nemzedék új hősenek jelleméből előlegezett valamit. A népes szereplőgárdából (a példásan fegyelmezett statisztéria mellett) még *Máthé Erzs* belső tűzzel megformált anyját, *Gelley Kornél* látnoki Jethróját és *Szirtes Adám* színesen kirajzolt Kálebét említjük.

GERSHWIN-OPERA

Nem volt kockázatmentes a *Porgy és Bess* szabadtéri transzplantációja sem. A darab zenei anyanyelve, a szimfonikus dzsessz tablója is némiképp kísérleti vállalkozásnak számít a szabadtéri opera-előadásáiban, bár hozzá kell tennünk, ez a nagyon európai fazonra vasalt dzsesszmuzsika csak szelíden emlékeztet a néger folk-lór egzotikus tájaira. *Gershwin* dalaiból slágerek születtek, ezeket visszahallani feltétlenül csábító a közönségnek, de az opera feszesen lüktető ritmikája, ábrándos lírája is nemes zenei anyagú. Ami gondot okoz: a dramaturgiájában kevésbé tökéletes, több színhelyen — néger környezetben — játszódó, krímiízü cselekmény bekenyszerítése a templomtér atmoszférájába. *Makai Péter* erősen naturalisztikus hatású díszletei látszólag kifejezetten tagadják a teret: zsúfolt házak karéja béleli ki a színpadot, kifeszített zsinóron ruhák, fehérneműk száradnak. A tagadás mégis látványos marad, mert éppen ennek az alapdíszletnek színhatása őrzi a dóm vörös-barna tégláit, s a fény ügyesen manőverezik a tarka sokadalomban. *Mikó András* pedig remekül ért a tér benépesítéséhez. A tömeg, ahol most nincs lehetőség a más-kor dekorációs célokra felhasznált statisztacsoportokra, végig aktív részese a cselekménynek, a zene ritmusát éli akkor is, ha éppen csak illusztrál. Aki látta már nége-rek előadásában a *Porgy és Bess*t, valószínűleg nosztalgiát érez a színpadi táncok után. Kétségtelen, *Seregi László* koreográfiája csak felületi emlékeket ébreszthet, ám azt a különleges hajlékonyságot, elasztikus testmozgást, amit például *Gershwin* is eredetiben tanulmányozott a gullah nége-reknél, fölösleges számon kérni. A táncosoktól is, az énekes színészekről meg kiváltképp. Csak elismeréssel szólhatunk az Operaház kitűnő együtteséről, mely a fölnagyított térségben sem vallott kudarcot: a muzsika ritmusára figyelve bejátszotta, betöltötte a színpadot (a halottsirató fojtott levegőjének, a vonatzakatozás szimbólikájának tolmácsolása eruptív, sűrű, nagy jelentet volt). A *Pál Tamás* vezette fesztiválzenekar hangvételében, stílusában felnőtt a speciális feladathoz, érzékenyen követte a színpadot. *Házy Erzsébet* (*Bess*) dekoratív megjelenéséhez szép, kulturált énekhang és színészi képességek társultak, *Begányi Ferenc* (*Porgy*) bravúros szerepjátékával is élményt nyújtott, a kitűnő *Szirmai Mártától* pedig az előadás leghitelesebb zenei interpretációját kaptuk.

A BELGRÁDIAK

A bolognai társulat tavalyi *Otello*ja után újabb külföldi Opera, a belgrádi mutatkozott be a szabadtéri játékokon: bő egy esztendő két nyárszezonján immár a harmadik teljes vendégtársulatot üdvözölhattük a Dóm téren. A belgrádiak szeren-

csés névjeggyel jöttek, csakúgy, mint az olaszok, akiket *Verdi*hez éppoly személyes kapcsolat fűz, mint a jugoszláv művészeket a szláv operakultúrához, az *Igor herceg*-hez. Az előjelek tehát biztatóak voltak, különösen ha hozzávesszük, hogy a szegedi szabadtéri már sikeres kísérletet tett két esztendeje a hagyományos és megszokott olasz repertoár bővítésére — a *Borisz Godunov*val, de korábban ment Szegeden az *Igor herceg* is, a színházban. Vagyis a publikum felkészülten érkezett.

A belgrádiak is. Eleve számítottunk rá, hogy *Borogyin* zenéjét anyanyelvi fokon és hitelességgel beszéljük, arra viszont csak kevesen mertek gondolni, hogy a kőszínházi léptékekkel bemért produkciójukat ilyen rugalmasan tudják alkalmazni a tér annyi buktatókat rejtő, rendezői feladványokkal teli sajátos környezetéhez. Aligha tévedünk, ha az *Igor herceg* meleg fogadtatásának titkát mindenekelőtt *Mladen Szablics* nagyvonalú rendezésében keressük. Nemcsak a távolságokat győzte fölényesen, de merész ötlettel elvállalta a dóm egészen közvetlen jelenlétét is. Szablics a függönyöket és háttérfalakat egyszerűen bent hagyta a raktárban, hogy meztelen természetességében mutassa meg a portált, befelé is kinyitva a színpadot. Mindössze fénnel operált, a keresztény dómra bátran fölvetítette a hagymakupolákat, *Vladimir Marenics* pedig a harc jellegzetes kellékeivel keskeny montázszerűen komponált a háttér fókuszába. A színpadi méreteket a már bevált emelvényrendszerekkel törték meg, s kellő számú statisztériával töltötték be. Így a tömegek zászlókat lobogtató, csatába induló látványa illúziókeltően magasodott a játéktér fölé. Mozgalmas, látványos volt a poloveci táncok forgataga, a többi kép beállítására (*Bozsana Jovanovics* historikus jelmezeivel) végig bizonyos fajta tablóyszerűséget, ezen keresztül festőiséget sugallt — a mű szelleméből fakadóan. Kár, hogy a szabadtérin már kényeszerű gyakorlattá merevedett rövid próbaidőben nem tudott Szablics többet foglalkozni a szereplőkkel, akiknek játéka időnként zavaróan teátrális maradt.

Dusan Miladinovics zenei vezetésével — ha számunkra olykor túlságosan szélesre nyitottan, lassú tempóban — maradéktalanul érvényesültek *Borogyin* zengő kórusai, muzsikájának dús melodikája, érzéletes színei, erőteljes dallamvilága. A címszereplő *Dusan Popovics*ban értékes baritont ismertünk meg, *Milka Sztójánovics* (Jaroszlavna) érzelemgazdag, szlávcs csengésű szopránja, finomságaival, belső formálókészségével tűnt ki. *Miroslav Csangalovics* kettős szerepének ellentétes karaktereit (Galickij, Koncsak) színészileg is kifogástalanul győzte, basszusa látványos mélységek nélkül sem kevésbé intenzív: férfias, tömör. *Breda Kalef* keleties hangulatot árasztó Koncsakovnája és *Milivoj Petrovics* (Vlagyimir) technikailag szépen kivitelezett áriája, kettősük, méltán kapott nagy tapsot, de oda kellett figyelni *Ladko Korosec* és *Sztjepan Andrasevics* csélcsap vándormuzsikusainak parádés karakterfiguráira — valamint a kórusokra is.

A jugoszláv társulat három estjéből mindössze egy jutott a *Normára*, melyet Szablicsék lényegében az *Igorhoz* hasonló elgondolásokkal terveztek a dóm elé. A templomkaput ismét szabadon hagyták, és tovább egyszerűsítették a díszleteket, puritánabb, stilizáltabb síremlékszerű kötömbökre emlékeztetően. A templomfőre vetített sötét kőfalszínnel, a játéktér szegélyeit koromfekete oldalfalakkal simítva az éjszaka sötétjébe, a színpadra szűrődő kékhideg fénnel sikerült visszaadni a tragikus történet rideg misztikáját, hűvösségét, antikvitását.

A *Dusan Miladinovics* vezényelte előadáson igazolták a jugoszláv művészek, hogy az orosz iskola mellett a nápolyiban is otthonosak. Persze *Bellini* operájához a siker kulcsát mindenekelőtt a két női főszerepre hangilag-alkatilag predestinált énekesek kínálják. A Belgrádi Operában erre *Radmila Bakocsevics* (*Norma*) és *Gyurgyevka Csakarevics* (*Adalgisa*) kiválóan alkalmasak. Csakarevics bársonyos mezzóját már alkalmunk volt hallani évekkal ezelőtt ugyanitt, a *Don Carlos* Eboliájában. *Radmila Bakocsevics* viszont felfedezés: széles színskálájú, a magasságokra látványosan felszárnyaló, nagy vivőerejű szopránja minden kétséget kizáróan világmárka. Elismeréssel kell szólnunk *Alekszandar Gyokics* tömör basszusáról is.

*

A fenti rövid zárszámadás célzatos — és vázlatos, még az események sem fértek el benne. Azokat a produkciókat emeltük ki, melyek bizonyos szempontból lényegi és nyitott kérdések megválaszolásához segítettek. Kimaradt például az *Ukrán Tánc-együttes* fergeteges sikerű fellépése, a *Hegyen-völgyön lakodalom* és a *János vitéz* — egyszerűen abból a meggondolásból, hogy „nem itt szorít a cipő”. Ezekon az előadásokon rugalmasan illeszkedtek egymáshoz a művészi szempontok és a stadionnyi közönség igényei. Úgy is fogalmazhatnánk: ezek az előadások jelentik rendszeresen a kasszasikert. Érdekes módon — a szabadtéri köréből most már az ünnepi hetekébe kilépve — ez a kasszasiker jellemzi a szegedi nyár másik visszatérő programsorozatát, a dóm orgonakoncertjeit. *Lehotka Gábor*, a csehszlovák *Milan Slechta* és a svéd *Erik Lundkvist* (szegedi énekes partnereikkel, *Karikó Terézzel* és *Gyimesi Kálmánnal*) éppúgy élvezték a zömmel fiatal publikum lelkes bizalmát, mint a tavalyiak. A dóm hangversenyei művészi színvonalban és népszerűségben egyaránt a nyár jeles eseményeivé váltak Szegeden.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

Kiállítási napló

„A színház örökletes varázsát továbbfokozó szabadtéri előadások hűséges kísérői, saját művészeti águkban élményt nyújtó rangos társai a szegedi nyári tárlatok voltak. Sikeres és hasznos vállalkozás volt a képzőművészetet társul hívni, hiszen a vizuális kultúra e nemes ága nem is esik messze a színháztól. Bátran állíthatjuk, hogy egyik alappillére a színpadi játék vizuális felfogásához, megértéséhez vezető utaknak...”

Ezeket a sorokat Bereczky Loránd művészettörténész írta a XIV. Szegedi Nyári Tárlat katalógusának előszavában. Összehasonlítási kísérlete izgalmas kérdéseket vet föl, vizsgálódásra ösztönöz. Természetes, hogy a szegedi nyár elsődleges vonzereje és varázsa a szabadtéri, a „csillagos színház”, mely vallja, vállalja és hirdeti népszínházjellegét, népművelői szándékát és magas szintű művészi mércéjét. Mellé zártak fel — kezdetben hézagpótló, kiegészítő rendezvényekként születtek — a képzőművészeti bemutatók, helyi és országos kitekintésű tárlatok. Ma már külön tanulmányt érdemelne a képzőművészeti fesztivállá terebélyesedett és nemesedett rendezvénysorozat, mely nemcsak végigkíséri az ünnepi heteket, de egyre inkább országra szóló tettei, jelentős eseményei a képzőművészeti életnek. Ez alatt az egy hónap alatt már évek óta átlag tíz képzőművészeti jellegű kiállítás nyílik Szegeden. S ha a fenti idézet lencséjén szemléljük e kiállítássorozatot, olyan kérdésekre kell választ kapnunk, mint: Megteremtődtek-e a szabadtéri népszínháza mellett a sokszínű-sokarcú, változatos profilú és műfajú kiállítások? Vállal-e, tesz-e többet ez a kiállítássorozat, mint egyszerűen kiszolgál jó vendéglős módjára, kielégíti a tegnapihoz hasonló igényeket, vagy részt kér és vállal a vizuális nevelés hatalmas munkájából? Beszéljenek most a tények!

A Szegedi Ünnepi Hetek kétségkívül legrangosabb képzőművészeti eseménye az idei nyáron tizenegyedszor megrendezett *Szegedi Nyári Tárlat*. Mindjárt mellette kell említeni a második alkalommal megrendezett *szabadtéri szoborkiállítást*. A Tanácsköztársaság úti sétányon levő parkban ezúttal egy fiatal hódmezővásárhelyi szobrász házaspár — Tóth Valéria és Kligl Sándor — munkái kerültek a közönség